

IL ME REVIENT

In maart 1942 wordt Moniques broertje Claude in Tarbes geboren. Later zullen de mensen uit het stadje vertellen dat dit eigenaardige meisje altijd aan het neuriën was terwijl ze haar broertje voortduwde in de kinderwagen.

Op zeker moment moet het gezin halsoverkop uit Tarbes vertrekken, want hun aanwezigheid wordt verraden. De burens komen hen waarschuwen dat er de volgende dag een razzia zal plaatsvinden. Ze vertrekken nog dezelfde nacht, maar ze gaan weer gescheiden op pad: tante Jeanne en Jean gaan terug naar Préaux, de kleine Claude wordt ondergebracht bij een zus van Esther bij Montauban (200 kilometer ten noordoosten van Tarbes) en Monique en haar zusje Régine, die nu vier jaar oud is, reizen naar Charente en vinden onderdak bij boeren in Chasseneuil-sur-Bonnieure, in de buurt van Angoulême. Moeder en vader duiken onder in een naburig dorp, een paar kilometer verderop.

Monique en haar zusje moeten samen op een groot veldbed slapen. Ze hebben het vaak koud. Ze krijgen bij deze boeren ook te weinig te eten, want ze hebben voortdurend honger. Wat Monique wel leuk vindt, zijn de koeien, maar daar tegenover staat dat ze om vijf uur 's morgens op moet staan om in de stal te helpen. Eén keer in de week gaat ze op de fiets naar haar ouders, een paar kilometer verderop. Haar kleine zusje denkt dan steeds dat ze niet meer terugkomt en hoewel Monique haar geruststelt, vindt ze de fietstocht zelf ook eng. Alles wat ze in de lucht ziet, boezemt haar angst in, zelfs de regenboog op de weg naar Angoulême. Ze heeft het idee dat de stralen van die regenboog haar zullen opslokken.

Barbara schrijft later dat ze door die periode van vluchten en onderduiken de smaak van reizen te pakken heeft gekregen en een voorliefde voor het clandestiene, het onzekere, het verstoppertje in achterkamertjes en er stiekem weer vandoor gaan, het gebonk op de deur: 'Gestapo', en de neiging om te provoceren. Wanneer er later, wanneer ze een eigen huis heeft, een beetje hard op de deur wordt geklopt, schrikt ze zich altijd een ongeluk en wil ze zich in een reflex verstoppertje. Barbara probeert aan haar trauma's een andere draai te geven, maar ze zal later altijd in een kramp schieten wanneer er onverwachte dingen gebeuren en ze zal 's nachts vaak geplaagd worden door angst en slapeloosheid.

Uiteindelijk komt de gehele familie in de zomer van 1943 weer samen in Saint-Marcellin, waar vader en moeder een huis hebben gevonden voor het hele gezin, een eigen huis, geen onderduikadres. Heel Frankrijk is inmiddels bezet door de Duitsers en de 'Vrije Zone' is opgeheven. Saint-Marcellin ligt 40 kilometer ten westen van Grenoble, waar de Franse ondergrondse sterk is vertegenwoordigd. Van de Duitsers hebben ze daar niet veel last, alleen de *Milice française* is er nogal actief. Dat is een paramilitaire organisatie die is opgericht om zich vooral bezig te houden met het opsporen van verzetsstrijders. Toch moeten de Serfs altijd voorzichtig zijn en de ouders drukken Monique op het hart om niets over hun leven los te laten. Maar het is moeilijk voor een kind om op elke nieuwe plek waar ze wonen onopgemerkt te blijven, niets te mogen vertellen. Monique is de donkerste – haar moeder en Régine zijn zelfs blond – en ze is lang en opvallend, en heeft een 'Joodse' neus. Monique is arrogant, dus zegt ze gewoon dat ze Joods is. Ze schaamt zich er niet voor en is er ook niet trots op, maar ze ziet in de ogen van anderen dat ze anders is en dat maakt haar opstandig. In elke nieuwe plaats moet ze vragen beantwoorden van de onderwijzer of van klasgenoten. Vragen die ze niet mag beantwoorden, dus verzint ze

maar wat, ook over haar eigen leven. In dat verzonnen leven maakt ze op zondag lange wandelingen met haar moeder en ze lachen veel, hebben geheimpjes samen en ze houden veel van elkaar. In werkelijkheid heeft ze juist een heel moeizame relatie met haar moeder. Monique heeft zogenaamd zwarte lakschoenen aan met een dun riempje over de wreef, net als sommige andere kinderen in het dorp en er is een grote hond die overal mee naartoe gaat, en natuurlijk staat er een zwarte piano thuis. Wanneer ze begint op te treden, jaren later, hééft ze lakschoenen en van haar zusje Régine krijgt ze een grote hond, een Briard, die ze Indien noemt. Moniques fantasieën over haar leven zijn voor haar essentieel om de werkelijkheid aan te kunnen: het voortdurend op de vlucht zijn, niet mogen zijn wie je bent en het onveilige gevoel dat ze thuis heeft vanwege haar vader.

Het huis in Saint-Marcellin, een kleine villa, heeft een tuin, en dat is de eerste tuin die ze zich later zal herinneren omdat hij zo mooi is. Er groeien reusachtige roze dahlia's. Aan de overkant van de weg, aan de rand van de stad, is een heuvel. Daar staat een enorme walnotenboom en hogerop aan de linkerkant zijn uitlopers van wijngaarden. Er staat een klooster naast hun huis waar jonge nonnen aan het werk zijn of het angelus bidden.

Tijdens haar verblijf in Saint-Marcellin krijgt Monique last van haar rechterhand. Eerst krijgt ze pijn, dan een verlies aan gevoel. Er groeit een kleine harde cyste in haar handpalm onder haar duim. Ze moet met spoed worden geopereerd en dan volgen er nog zes operaties, want de cyste groeit steeds weer aan. Elke keer wordt ze op een andere plek in haar handpalm geopereerd. De laatste operatie is eindelijk succesvol. Maar wat nu?

'Dokter Rossel heeft je hand gered,' zegt haar moeder, 'maar wat de piano betreft...' 'Kan ik nu dan alleen maar zangeres worden?' Moniques wereld stort in elkaar. Haar moeder

belooft Monique dat ze zangles mag nemen wanneer ze oud genoeg is, maar pianovirtuoos worden, dat is er niet meer bij. Toch gaat Monique er alles aan doen om die hand weer te laten functioneren, want ze moet en zal pianospelen!

Op een zondag in november is Monique in Saint-Marcellin met een aantal kinderen aan het spelen bij de fabriek. Ze zijn getuige van de arrestatie van een jonge *maquisard*, een Franse verzetsstrijder, zo genoemd omdat ze zich schuillhouden in de *maquis*, het struikgewas. De jongeman wordt door Franse paramilitairen bruuut geslagen en afgevoerd. Later vernemen ze dat hij is gefusilleerd. Op Barbara's laatste album bezingt ze deze herinnering in *IL ME REVIENT*. Het is een aangrijpend lied, geschreven in een marstempo en begeleid door maar weinig instrumenten, die toch indringend klinken. Barbara zingt het lied geëmotioneerd.

IL ME REVIENT

[...]

*C'était, j'en suis sûre, un Dimanche
C'était, j'en suis sûre, un Dimanche,
en Novembre*

[...]

*Toi, où es-tu, je te cherche
Où es-tu, je te cherche
Toi, mon passé, ma mémoire
Toi, ressorti de l'histoire*

[...]

*Et les ombres qui se rapprochent
Et les ombres qui te frappent
Et t'emportent
Il me revient des images*

*Ce village, ton visage
Toi, seul sur cette route
Et les pas qui s'approchent
En cadence, en cadence*

[...] Het was, ik weet het zeker, een zondag in november / [...] / Jij, waar ben je, ik zoek je / Waar ben je, ik zoek je / Jij, mijn verleden, mijn herinnering / Jij, kom terug uit het verleden [...] / En de schimmen die dichterbij komen / En de schimmen die je slaan / En meenemen / Er komen beelden bij me binnen / Dat dorp, jouw gezicht / Jij alleen op deze weg / En stappen die dichterbij komen / In de maat, in de maat.

Behalve dat het chanson gaat over de herinnering aan deze omgekomen verzetsstrijder, en dat ze probeert hem weer voor de geest te krijgen, zoekt Barbara ook haar eigen verleden, probeert ze het weer levend te maken. Het voorval met de maquisard heeft een enorme indruk op haar gemaakt, maar pas aan het einde van haar leven schrijft ze er een chanson over. Het is de enige keer dat een chanson van Barbara een directe oorlogsherinnering als onderwerp heeft.

ZANGLES

Het gezin verblijft tot het einde van de oorlog in relatieve veiligheid in Saint-Marcellin. In augustus 1944 wordt Parijs bevrijd en capituleren de Duitsers, althans in Frankrijk. Monique en haar familieleden hebben de oorlog allemaal overleefd, ook Granny, die in Parijs is achtergebleven. Dat ze de oorlog ongeschonden zijn doorgekomen, heeft met geluk te maken, maar toch ook met de steun die ze van de ondergrondse hebben gekregen bij het vinden van een onderduikadres en ook met hulp van de lokale bevolking. Ze hebben steeds op veilige plekken kunnen wonen, afgezien van die ene keer in Tarbes, maar ook daar hebben de burens hen gewaarschuwd. In Frankrijk heeft 75 procent van de Joden de oorlog overleefd en het land heeft daarmee het hoogste overlevingspercentage van alle door de Duitsers bezette landen.

Barbara vindt later zelf ook dat ze de oorlog goed heeft doorstaan. Nooit heeft ze echt honger hoeven lijden en heel erg ongelukkig was ze niet, schrijft ze. Ze moest wel vaak onderduiken, maar een gele ster heeft ze nooit hoeven dragen. Niemand van de familie is gedeporteerd. Natuurlijk is de bevrijding een enorme opluchting voor haar. Ze kon nu gewoon weer Joods zijn en hoewel ze het woord *'juif'* nooit in haar chansons heeft gebruikt, werd ze zich nadien toch bewuster van die identiteit: 'Om die te omarmen of om die af te leggen.'⁹ Ze heeft geen van beide gedaan. Het was gewoon een gegeven. Ze bagatelliseert de impact van de oorlogsjaren op haar leven, en ook haar Joods-zijn, want dat 'gegeven' had haar het leven kunnen kosten.

Er ontstaat na de bevrijding een enorme chaos in Frankrijk (net als in de rest van bevrijd Europa); krijgsgevangenen keren

terug, collaborateurs worden gearresteerd, een groot deel van de bevolking bevindt zich op een plek waar ze eerst niet was. Het duurt een tijd voordat het normale leven weer een aanvang kan nemen, en ook het gezin Serf kan pas in oktober 1945 terug naar Parijs.

Barbara kan zich uit die periode weinig herinneren, maar het weerzien met Granny staat in haar geheugen gegrift. Barbara gaat naar Granny's appartement in de Rue Marcadet en de twee vallen elkaar huilend in de armen. Granny heeft lekkere hapjes voor haar gemaakt en zij laat haar oma het litteken in haar hand zien. Barbara schrijft: 'Weer zweven en dreunen er muzieknoden in mijn hoofd. Granny hoort ze ook. Ze legt haar handen op mijn gezicht en haalt met haar vinger-toppen de wanhoop weg, die langzaam uit mijn ogen wegglijdt.'¹⁰ Ze zegt tegen Granny dat ze nu zangeres gaat worden en dat ze als vijftienjarige oud genoeg is om zangles te nemen. Ze herinnert haar ouders aan hun belofte en die vinden het prima dat ze op les gaat, maar verder doen ze niets, want ze denken nog steeds dat het een fantasie van voorbijgaande aard is. Ze gaat dus zelf op zoek naar een zangleraar. In een van de straten in de buurt – ze woont in de Rue de Vesinet – ziet ze een naambord hangen aan een muur:

Madame Thomas-Dusséqué
Professeur de Chant

Monique stapt naar binnen, vertelt dat ze zo graag wil zingen, laat een paar noten horen en ze wordt aangenomen als leerling. Twee keer in de week moet ze naar les. Haar ouders zijn verbaasd dat ze dit heeft doorgezet en hebben er eigenlijk geen idee van wat hun dochter beweegt. Ze bemoeien zich er verder niet mee, geven ook geen enkele blijk van belangstelling. 'Ik begin mijn leven als een vrouw die zingt helemaal alleen.'¹¹

Het is ongelooflijk dat Madame Thomas-Dusséqué Monique als leerling aanneemt. Ze moet echt hebben gezien dat ze een groot talent heeft. Madame is niet alleen een geweldige pedagoog, ze is een aardig mens en de eerste die – afgezien van Granny – werkelijk aandacht voor Monique heeft, die haar aankijkt en die naar haar luistert. Monique leert om goed te ademen en haar stembanden te oefenen, alles wat een aanstaande zangeres moet doen om haar stem optimaal te kunnen gebruiken. Omdat ze geen piano heeft en ook niet kan oefenen in het pension waar het gezin tijdelijk woont, leert Madame Thomas-Dusséqué haar mentaal te werken. Ze zingt in haar hoofd, overal, tijdens het lopen en zelfs wanneer ze in bed ligt, wakend en in haar slaap.

Na verloop van tijd gaat het zo goed dat Monique af en toe mag meehelpen met het lesgeven aan de andere leerlingen. Madame vertelt haar dat Maître Paulet, docent aan het conservatorium, eens per maand auditie houdt en dat ze vindt dat Monique daaraan mee moet doen. Dat wil Monique natuurlijk graag. Madame introduceert haar, Monique zingt voor en ze wordt aangenomen als student. Na de auditie vraagt Maître Paulet haar wat ze precies wil gaan doen. 'Ik wil *musichall* doen,' zegt ze, waarmee ze bedoelt dat ze voor hele grote zalen wil zingen. Daar moet hij om lachen, want daarvoor wordt ze hier niet opgeleid. Ze krijgt nu één keer in de maand les op het conservatorium, en één keer bij Madame Thomas-Dusséqué.

Het eerste lied dat ze aan het conservatorium leert zingen, is *LES BERCEUX* van Gabriel Fauré. Ze weet dat ze Madame Thomas-Dusséqué en Maître Paulet uiteindelijk gaat teleurstellen, want ze wordt geen klassiek zangeres, maar met de opleiding die ze krijgt, heeft ze een fantastische basis voor welke zangrichting dan ook. Je kunt in Barbara's eerste nummers goed horen dat ze klassiek is geschoold en ook zingt ze in die tijd wat hoger dan ze later gaat doen, maar haar

stembereik zal altijd een paar octaven zijn, ook in de periode na 1980 wanneer ze problemen krijgt met haar stem.

In 1946 verhuist het gezin Serf naar de Rue Vitruve. Monique wil stoppen met haar schoolopleiding. Dat mag van haar ouders, ze vonden haar toch al geen studiehoofd, maar dan moet ze wel betaald werk zoeken na de zomervakantie.

VOOR GRANNY

Dat jaar, in 1946, gaan ze met het gezin op vakantie naar Bretagne, naar Trégastel aan de zee. Tijdens die vakantie wordt ze opnieuw door haar vader misbruikt. We weten niet hoe haar relatie na Tarbes met hem was en of hij haar nadien is blijven misbruiken. Barbara schrijft dat er tijdens die vakantie ‘minder onschuldige dingen gebeuren’. In elk geval is dat het moment dat ze er genoeg van heeft en dat ze het vakantiehuis uit vlucht: ‘Ik kan er niet meer tegen! Ik loop, ik loop, ik loop. Ik heb besloten naar de politie te gaan. Eenmaal daar luistert de politieman aandachtig naar me. Ik heb zelfs het idee dat hij me gelooft. Maar hij legt uit dat ik niet meerderjarig ben en dat ik terug moet komen met mijn ouders.’ Haar vader komt haar ophalen en hij zegt tegen haar dat ze ziek is, een fantaste. Ze haat hem. Ze krijgt straf, maar ze heeft ook het gevoel dat hij geschrokken is van haar actie.¹²

Tijdens diezelfde vakantie is ze op een middag alleen in huis en opeens hoort ze Granny’s stem, een soort weeklacht. Wanneer haar moeder thuiskomt, vertelt ze, helemaal ondersteboven, wat ze heeft gehoord. Een paar uur later komt er een telegram. Haar moeder moet terug naar Parijs. Granny is opeens overleden. Misschien heeft Barbara in haar memoires een paar dingen door elkaar gehaald, want haar oma is volgens de familiestamboom overleden op 30 december 1946 en niet in de zomervakantie. Hoe het ook zij: Granny is dood. Monique wil absoluut mee met haar moeder naar Parijs voor de begrafenis en vraagt haar vader of ze mee mag. Hij zegt nee. Ze pikt het niet, ze dreigt, ze tiert. Hij kan niet tegen zo veel agressie op en laat haar met haar moeder meegaan. De dood van Granny is een enorme schok voor Monique. Granny

die onvoorwaardelijk van haar hield, met wie ze spelletjes deed, die haar lekkere dingen te eten gaf en van wie ze kristallen oorbellen cadeau kreeg en die haar meenam naar de hortus. En dan die vriendinnen van Granny die naar thee en gekonfijte sinaasappel ruiken, en heel hard lachen en allemaal Russisch spreken. Later wanneer Barbara een keer op tournee in Rusland is, hoort ze de taal van haar grootmoeder en hoewel ze die niet verstaat, lijkt het toch of ze alles begrijpt wat er wordt gezegd. Helemaal aan het einde van Barbara's leven vindt ze het nog steeds moeilijk om het over Granny te hebben, om over haar te schrijven. Het chanson EGLANTINE, in 1972 op de plaat gezet, is haar hommage aan die grootmoeder die meer voor haar betekende dan haar eigen moeder. Het kind, waar het in het lied over gaat, is van het mannelijk geslacht, het is de kleine verloofde van oma. Zo kan ze haar relatie met Granny nog intiemer maken. Het kind draagt fluwelen kleding. Barbara zingt later in *Ô MES THÉÂTRES (Lily Passion, 1986)*: *Ô mes velours, ô mes amours*. Ze wóonde in fluweel!

EGLANTINE

Dans la grande maison d'Eglantine

Les volets se sont fermés

Dans le matin léger, Eglantine

Pour toujours, s'en est allée

Pour toujours, s'en est allée

Et l'enfant veuf

Superbe dans ses habits de velours

L'enfant veuf

Pleure sur son premier chagrin d'amour

[...]

Elle riait de ses bavardages